

**Gatavojoties eksāmenam Latvijas un pasaules vēsturē.
Latvijas vēsture.
Jaunākie laiki 1945 - 2018**

Latvija PSRS okupācijas varā (1944 – 1990)

Kolektivizācija un tautas pretošanās apspiešana.

Padomju gadi.

Pēc Vācijas armijas kapitulācijas visu Latviju atkal okupēja PSRS. Svarīgi okupācijas varas pasākumi – īpašumu nacionalizācija un aresti – bija veikti jau „baigā gada” laikā. Tagad padomju vara vēlējas pēc iespējas ātrāk pielīdzināt Latviju pārējai PSRS. Šajā nolūkā vajadzēja veikt lauksaimniecības kolektivizāciju un pilnībā apspiest tautas pretestību, tālākā nākotnē izslēdzot jebkādu pretošanās varbūtību.

Realizējot kolektivizācijas plānu, pēc kara izpostītās Latvijas zemniekiem uzlika nodevas valstij, kas faktiski nebija izpildāmas. Tos, kas nespēja tās pildīt, tiesāja par kaitniecību. Šādos apstākļos zemniekiem nebija citas izejas kā iestāties kolhozos, kur šādu nodevu nebija.

Nacionālā pretestība.

Šīs vienības komplektējās vispirms no neaizgājušajiem leģionāriem, kuriem draudēja izsūtījums Sibīrijā, vai cilvēkiem, kuri paši vai to tuvinieki bija cietuši no čekas terora „Baigajā gadā”.

Pretestības kustības cīnītājus iedvesmoja arī iluzorā pārliecība, ka „Rietumi to tā neatstās”. Nacionālie partizāni veica diversijas, iznīcināja padomju armijas kadrus – partorgus un citus aktīvistus. Padomju Latvijas teritorijā no 1944.g. līdz 1953.g. darbojās ap 10 000 nacionālo partizānu.

Padomju specdienesti cīnījās ar nacionālo pagrīdi ne tikai Latvijā, arestējot, apšaujot vai nosūtot uz Gulagu tūkstošiem cilvēku, bet arī ārpus tās. Augstu stāvoši padomju aģenti Rietumos apgādāja izlūkdienestu ar rietumos esošu informāciju par nacionālās pretestības kustībām PSRS un Austrumeiropā, palīdzot likvidēt tās.

Masu deportācijas un kolektivizācija.

50. gadu sākumā J. Staļina režīms Maskavā pastiprināja teroru. Sākās antisemītiska kampaņa. Cīņas par varu Politbirojā (kā 30. gadu beigās) atkal notika ar arestu un nošaušanas palīdzību. Baltijas valstīs tika organizēta masu deportācijas akcija. **1949. gada 25. martā** pēc iepriekš sagatavotiem sarakstiem arestēja un lopu vagonos izsūtīja uz Sibīriju vairāk nekā 42 tūkstošus cilvēku.

Pēc 1949. gada lauku iedzīvotāji baidījās pretoties kolektivizācijai, kā arī atbalstīt nacionālos partizānus. Kolektivizācijas process notika piespiedu kārtā, apvienojot zemnieku lietošanā esošo zemi, lopus, tehniku. *Jau 1950. gadā 96% zemnieku saimniecību bija „kolektivizētas”*. Latvijā sākās kolhozu laiki.

Pēc Staļina nāves.

Pēc J. Staļina 1953.g. nāves sākās padomju režīma liberalizācija, izdzīvojušo notiesāto un izsūtīto atgriešanās un rehabilitācijas procesi. Režīma rakstura maiņa (N. Hruščova „atkusnis”) ir sarežģītu diskusiju objekts. Galvenā tās būtība varētu būt represīvo struktūru ierobežošana un pakļaušana varas nomenklatūrai, kura vairs nevēlējās būt ik dienas apdraudēta. Režīms atteicās no atklāta masu terora. Vienlaikus deklarējamie mērķi sāka arvien būtiskāk atšķirties no patiesajiem. Sabiedriskais īpašums faktiski bija valsts īpašums nomenklatūras lietošanā. Trūkstot iedzīvotāju ieinteresētībai darbā, zuda ekonomiskās attīstības stimuli.

Latvija laika posmā no 1945. – 1991. gadam.

Pēc sarkanās armijas ienākšanas Latvijas teritorijā tika atjaunota padomju vara. Atjaunojās represijas, cīņa pret nacionālajiem partizāniem un laukos tiek veikta kolektivizācija.

PSRS okupētajās Austrumeiropas valstīs tiek nodibināts padomju režīms. Izveidojas “dzelzs priekšsargs” un nacionālajiem partizāniem Baltijas valstīs zūd cerības uz Rietumvalstu atbalstu cīņā par neatkarību.

Padomju vara.

Padomju Sociālistisko Republiku Savienība – PSRS.
Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika – LPSR.
Rajoni un pilsētas.
Ciemi.

Pārvalde.

PSKP PSRS Augstākā Padome PSRS Ministru Padome	
LPSR Augstākā Padome LPSR Ministru Padome	
LKP rajonu komitejas Rajonu padomes Rajonu izpildkomitejas	LKP pilsētu komitejas Pilsētu padomes Pilsētu izpildkomitejas
Vispārējās partijas organizācijas Ciemu padomes Ciemu izpildkomitejas	

Režīma īpatnības:

- LPSR likumdošanas iestāde – **Augstākā padome** (pēc kara A. Kirhenšteins).
- Valdība, izpildvara – Ministru Padome (pēc kara ministru prezidents Vilis Lācis)
- Latvijas komunistiskā partija (LKP) ir Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) pakļautībā (pēc kara vada J. Kalnbērziņš).
- Vietējā vara zem stingras Maskavas kontroles un realizē partijas norādes.
- Latvijas teritorijā dislocējas ievērojams padomju armijas kontingents.
- Pēc kara **1946. un 1949. gadā tiek veiktas represijas** pret valsts iedzīvotājiem – izsūtīšanas, kuru gaitā cieš ap 136 000 Latvijas iedzīvotāji.
- **1949. gada 25. – 27. marta deportācijās tiek izvesti ap 43 000 iedzīvotāju.**
- Represijas pret iedzīvotājiem veic **VDK (“čeka”)** – valsts drošības komiteja.
- LPSR un visā PSRS pastāv vienpartijas sistēma – komunistiskā partija.
- Komunistiskā partija kontrolē valsts iedzīvotāju ikdienas dzīvi un izglītību. Partijas jauno paaudzi sagatavo bērnu un jauniešu organizācijas – oktobrēni, pionieri, komjaunieši.
- Valsts valoda – krievu valoda. Nacionālās valodas tiek noniecinātas. Tiek veicināta rusifikācija.
- Pēc Staļina nāves, Hruščova valdīšanas periodā – 50 gados **Latvijas PSR nacionālkomunisti** cenšas panākt lielāku LPSR atstāvību (E. Berklavs, V. Krūmiņš, P. Dzērve u.c.).
- 1959. gads nacionāli domājosā Latvijas Komunistiskās partijas darbinieku pretošanās mēģinājumi Maskavas diktātam, pēc kura sākas stagnācijas periods.

- Padomju varas iestādes likvidēja nacionālkomunistu centienus, viņu vietu ieņēma Maskavai uzticami biedri.
- 60.\70. gados norisinās LPSR industrializācijas process, kas veicina cittautiešu iebraukšanu, kuru īpatsvars ar katru gadu pieaug.

Administratīvā sistēma.

Okupētā Latvija padomju varas gados bija viena no piecpadsmit savienotajām republikām. Tai bija vesela virkne suverenitātes atribūtu: pseidoparlaments un valdība – **LPSR Augstākā un Ministru Padome** – atsevišķa Latvijas KP ar saviem kongresiem un CK, valsts karogs, ģerbonis, himna. Likteņa ironijas dēļ 80. gadu beigās šo fiktīvo suverenitātes atribūtu piepildīšana ar reālu saturu ievērojami atvieglāja neatkarības atgūšanu.

Padomju varas pamatos skaitījās Darbaļaužu (pēc 1977.g. Tautas) deputātu padomes. Taču faktiskā pārvaldes vara piederēja nevis uz dažādām sesijām sanākušajām padomēm, bet to izpildorgāniem – izpildkomitejām un Ministru Padomei.

Latvijas Komunistiskā partija.

PSRS vara pilnībā piederēja PSKP, kuras sastāvdaļa bija LKP. Pirmā persona Latvijā bija LJKP CK pirmais sekretārs (hronoloģiskā kārtībā: J. Kalnbērziņš 1940 – 1959, A. Pelše 1959 – 1966, A. Voss 1966 – 1984, B. Pugo 1984 – 1988, J. Vagris 1988 – 1990).

60. – 80. gados liela nozīme bija Maskavas pārstāvjiem – CK otrajiem sekretāriem. Valsts pilsētās un rajonos valdīja partiju komiteju pirmie sekretāri. Galvenā varas struktūra, „vienīgā un valdošā partija” – LKP – aptvēra visu valsti, ar savām pirmorganizācijām iespēžoties katrā darbavietā. Bez LKP CK piekrišanas nevarēja iecelt nevienu kaut cik nozīmīgu amatpersonu.

Militārais placdarms.

Nozīme Latvijas varas struktūrā bija tam, ka tā bija stratēģiski svarīga teritorija – šeit atradās *Baltijas kara apgabala štābs*, sauszemes karaspēka, aviācijas un jūras kara flotes bāzes, pat stratēģisko raķešu bāzes, stratēģiskas nozīmes radiolokators Skrundā, neskaitāmas karaspēka daļas, militārās rūpnīcas. Sevišķi nepatīkamas bija un ir dažādas militāras pretizlūkošanas un izlūkošanas struktūras, ne mazāk bīstamas par VDK.

Jāatzīmē, ka LKP **nomenklatūra**, lai arī paklausīgākā visā Baltijā, atsevišķos gadījumos varēja atbalstīt latviešu un Latvijas intereses, bet militāristiem, kuri vadījās tikai no impērijas šovinisma ideoloģijas un vislabprātāk redzētu visur vienotu padomju tautu, Latvijas intereses nerūpēja vispār.

Nacionālkomunistu sagrāve un tās sekas.

Nacionālkomunistu mērķi.

Viena no LKP nacionāli domājošās nomenklatūras un PSRS varas struktūru sadursmēm notika 50. gadu beigās. Toreiz LKP vadībā bija izveidojies grupējums, kuru dažkārt dēvē par *nacionālkomunistu spārnu*.

Pēc Staļina nāves šī grupa, kura sastāvēja galvenokārt no neatkarīgās Latvijas pagrīdniekiem, Otrā pasaules kara laika partizāniem un latviešu strēlnieku veterāniem, vēlējās realizēt Latvijas interesēm atbilstošāku politiku. *Viņi iestājās pret forsēt industrializāciju un migrāciju, veicināja nacionālo, vietējo kadru izvirzīšanu atbildīgos amatos, atbalstīja latviešu kultūras un valodas attīstību, aicināja uz lielāku atklātumu vēstures atspoguļošanā, piemēram, runājot par latviešu sarkanajiem strēlniekiem. Šī grupējuma ievērojamāko pārstāvju vidū var minēt Ministru Padomes*

priekšsēdētāja pirmo vietnieku **Eduardu Berklavu**, LKP CK otro sekretāru Vili Krūmiņu. Šeit ietilpa arī zinātnes un kultūras darbinieki.

Staļinisti.

Nacionālkomunistu spārns bija pragmatiskāks un godīgāks nekā tās pretinieki – PSRS trīsdesmitajos gados izdzīvojušie latviešu boļševiki – faktiski Staļinisti. Kā to ievērojamākie pārstāvji jāmin CK ideoloģiskais sekretārs *Arvīds Pelše* un CK nodaļas vadītājs *Augusts Voss* (abi vēlāk LKP CK pirmie sekretāri). Staļinistu grupējums lika lietā pārbaudītu līdzekli – apelācijas Maskavai. Viņus atbalstīja no PSRS iebrāukušie krievu funkcionāri un kara apgabala pavēlniecība, kā arī VDK vadība.

1959. gadā speciāla PSKP CK komisija atzina nacionālkomunistus par vainojamiem nacionālismā. 1959. gada jūnijā Nikita Hruščovs, ieradies Rīgā, nostājās pret E. Berklavu un viņa domubiedriem. Lai 1959. gada jūlijā LKP CK plēnumā pilnīgu uzvaru gūtu staļinisti. Lielu skaitu nacionālkomunistu, to vidū E. Berklavu un V. Krūmiņu, atcēla no amatiem. Daudzus izsūtīja no Latvijas.

Komunistu politika 60. – 80. gados

Stagnācijas sākums.

Latvija iegāja attīstības posmā, ko pārbūves laikos nodēvēja par stagnāciju. Šajā laikā (1966 – 1984) LKP vadīja *Augusts Voss*. Varas augstākajos ešelonos vairs nenotika agrāk biežās dramatiskās sadursmes cīņā par varu. Lai gan pavisam tās neapsīka nekad.

Latvijai par godu jāsaka, ka, pateicoties tradīcijām, bet varbūt pārāk nopietnai konkurencei nomenklatūras vidū, korupcija, un dienesta stāvokļa izmantošana nekad nesasniedza tādas apmērus kā, piemēram, Vidusāzijas republikās.

Pretošanās padomju varai.

*No 1945. līdz 1956. gadam turpinājās **nacionālo partizānu** bruņotā pretošanās PSRS okupācijas karaspēkam.*

Līdzīgi kā Igaunijā un Lietuvā pretošanās padomju varai izpaudās garīgā pretestībā.

- Kultūras pasākumi (dziesmu svētki, Imanta dienas, Dzejas dienas, Mākslas dienas, Teātra dienas) vienoja sabiedrību kopējai idejai – piederībai.
- Hipiju kustība 60. gados.
- Jauniešu pulcēšanās kafejnīcās (“Kaza”), mūzika.
- Folkloras grupu darbība 80. gados.
- Rakstnieku un dzejnieku slēpta pretošanās, sabiedrības noskaņojuma attēlošana literatūrā un dzejā (I. Ziedonis, J. Peters, V. Belševica).
- **Disidentu kustība – Gunārs Astra.**

Valsts Drošības komiteja.

Valsts Drošības komiteja kalpoja galvenokārt par ieroci cīņā pret **disidentiem** – citādi domājošajiem. Reizēm VDK izmantoja nomenklatūras klanu cīņā par varu. Masveida represiju periods bija beidzies. Toties vērsās plašumā informatoru tīkls, kuri ziņoja VDK par ārzemju komandējumos uzzināto, par savu paziņu un darbabiedru politisko noskaņojumu.

Atjaunotajā Latvijas Republikā VDK aģentūras dokumentu atklāšana radīja smagas morālas problēmas un netiek publicēti līdz šodienai.

Vara un sabiedrība.

Ne J. Staļina aktīvā totalitārisma, ne L. Brežņeva valdīšanas laikā sabiedrībai nebija iespēju aktīvi protestēt pret režīmu. Valstī nebija demokrātisko tiesību un brīvību (vārda, preses, sapulču brīvības), nemaz nerunājot par vēlēšanu tiesībām. Iedzīvotāji bija politiski absolūti beztiesiski. Valsts iejaucās pilnīgi visās dzīves sfērās, pat indivīda privātajā dzīvē.

Zināms komunistu aktīvistu slānis centās izkalpoties visos laikos. Pie varas un centīgo aktīvistu sadursmju ar sabiedrību arēnu kļuva kultūra.

Literāti un mākslinieki, vārdos apliecinot savu uzticību „sociālistiskajam reālismam”, pārgāja uz estētizētu pasaules uztveri, pievērsās senajai vēsturei un sadzīves tēmām.

Viņos valdīja neapmierinātība ar ideologu diktātu un prieks par veiksmīgi piemulķotu cenzoru.

Radošo savienību kongresi un partijas sapulces reizēm atļāvās izbalsot partijai vēlamo kandidātu sarakstus.

Sabiedrībā un inteliģencē tomēr bieži vien, izsakot šaubas par konkrētās politikas realizētājiem, populāras bija komunistu sludinātās idejas par sociālo taisnīgumu un vienlīdzību, nepamatoti idealizējot boļševiku revolūcijas laikus un to vadoni Ļeņinu.

Disidenti.

Slavas pilnas lappuses uz šī fona Latvijas vēsturē ierakstījuši cīnītāji pret režīmu – disidenti (citādi domājošie). PSRS disidentisma kustības sākums varētu būt 60. gadu vidus, kad notika pirmie protesti pret padomju režīmu. Tie bija *N. Hruščova „atkušņa” sekas un rezultāts.*

Latvijas disidentu kustības sākumu turpretī var saskatīt 1940. gadā, kad nelegālas organizācijas cīnījās pret okupantiem. Latvijas disidentu kustībai bija ne tikai vispārdemokrātiskas, bet arī nacionālas pretošanās raksturs. 40. gadu ortajā un 50. gadu pirmajā pusē bez nacionālajiem partizāniem darbojās arī nelegāli jaunatnes pulciņi. Toreiz notika visai daudzu jauniešu grupu aresti par aizliegtas literatūras glabāšanu, proklamāciju izplatīšanu, nacionālā karoga izkāršanu. 50. gados tiesāja „franču grupu” – intelektuāļu pulciņu, kuras vienoja interese par Francijas kultūru. N. Hruščova laikā mainīja padomju kriminālkodeksu, 58. pantu – „Dzimtenes nodevība” dažādās formās – sadalīja atsevišķos pantos. To vidū izcēlās tādi formulējumi kā „pretpadomju aģitācija un propoganda”, „ļauņprātīgu izdomājumu izplatīšana” par padomju dzīves īstenību utt. Disidentus centās notiesāt arī uz tīri kriminālu apsūdzību pamata.

60. gados bija jauns represiju vilnis. Cīņai pret citādi domājošajiem izmantoja arī piespiedu ieslodzīšanu psihiatriskajās ārstniecības iestādēs. Nometnē nokļuva dzejnieks **Knuts Skujenieks**, uz Mordviju izsūtīja **Gunāru Astru (1931 – 1988)**. 70. – 80. gados bez arestiem piemēroja arī izsūtīšanu uz Rietumiem, visbiežāk gan pēc cietumsoda izciešanas. Tā klājās, piemēram, brāļiem Olafam un Pāvilam Brūveriem. Disidenti ieguva un propagandēja aizliegtu ārzemju literatūru un PSRS disidentu darbus, runāja patiesību par Latvijas vēsturi, kritizēja Molotova – Ribentropa paktu. Baltiešu disidenti kopīgi izstrādāja protesta dokumentu pret padomju invāziju Afganistānā.

Latvijas disidentisma vēsturē smags bija arī J. Andropova valdīšanas laiks, kad notika jauni aresti un tika piespriesti cietumsodi. 1983. gadā notiesāja un ieslodzīja jau agrāk un vairakkārt tiesātos Gunāru Astru un Intu Cālīti, Lidiju Lasmani Doroņinu, vairākus desmitus brīdināja un pakļāva izsekošanai.

G. Astra savā galavārdā tiesā protestēja pret Latvijas pārkrievošanu, norādīja uz Latvijas okupāciju, argumentēti pamatojot tās nelikumību. G. Astras personība tiek uzskatīta par ētisku ideālu, cenšoties vērtēt šodienu tā, kā to varētu darīt G. Astra.

80. gadu otrajā pusē aktivizējās cilvēktiesību grupas. 1986. gadā izveidojās grupa „**Helsinki - 86**”, kura izvirzīja mērķi novērot, kā PSRS pilda 1975. gadā Helsinkos uzņemtās saistības cilvēktiesību jomā. Tieši tā organizēja **1987. gada 14. jūnija** demonstrāciju pie *Brīvības pieminekļa*. VDK toreiz izdevās panākt vairāku grupas biedru izsūtīšanu trimdā uz Rietumiem.

1987. gadā pārbūves ietvaros disidentus amnestēja ar PSRS AP Prezidija dekrētu.

LPSR saimnieciskā attīstība.

Pēc kara saimniecība prasīja nopietnus atjaunošanas darbus. Padomju plānveida ekonomika un ražošanas process tiek organizēts piec gadēs. Ekonomikas attīstību plāno un kontrolē PSKP.

LPSR saimniecības attīstība:

- Rūpniecības **industrializācija**, neņemot vērā vietējās saimniecības īpatnības.
- Tiek celti vissavienības nozīmes rūpniecības uzņēmumi – RVR (Rīgas Vagonu Rūpnīca), „Alfa”, Daugavpils pievadķēžu rūpnīca, Valmieras stiklašķiedras rūpnīca, Ogres trikotāžas kombināts u.c., kuri bija atkarīgi no PSRS dažādu republiku izejvielu piegādēm.
- Izejvielas un darbaspēku ieved no visas PSRS.
- Produkciju eksportē uz citām republikām un PSRS sadraudzības valstīm.
- Lauksaimniecībā līdz 1953. gadam ir veikta pilnīga lauku kolektivizācija.
- Latvijas laukos izveido **kolhozus un sovhozus**.
- Kolektivizācija neveicina lauksaimniecības produkcijas pieaugumu.
- 70. gados sākas plaša **viensētu likvidācija** un lauku – kolhozu ciematu izveide.
- Lauksaimniecības produkciju izved uz visu PSRS, radot LPSR pārtikas problēmas.
- Tiek radītas paraugsaimniecības – „Ādaži”, „Lāčplēsis”.
- 1965. gadā tiek uzcelts Pļaviņu HES – tiek appludināts **Staburags** un Daugavas senleja.

Ekonomika pēckara Latvijā.

Viens no padomju propagandistu īpaša lepnuma objektiem bija rūpniecības attīstība. Īpaši strauji tā noritēja kopš 60. gadiem. 1984. gadā, pēc padomju statistikas datiem, ražots 51 reizes vairāk rūpniecības produkcijas nekā 1940. gadā. Taču nav īpaša pamata uzticēties šai statistikai un tās metodēm.

Ar lepnumu atzīmēja enerģētikas (HES un TEC), ķīmiskās rūpniecības (Olaines pilsēta ar tās medikamentu, plastmasas ražotnēm, Daugavpils ķīmiskās šķiedras rūpnīca, Ventpils kompleksi), radiotehnikas un elektronikas attīstību (VEF paplašināšana, Rīgas radiorūpnīca, „Alfa”, „Komutators”). Rīgas vagonu rūpnīca bija pat vagonu būves monopolists PSRS. Latvijā pretēji loģikai un veselajam saprātam attīstīja ražotnes, kas prasīja plašus darbaspēka resursus. Rūpniecības hiperbolizācija radīja arī citas problēmas. Industriālie giganti piesārņoja atmosfēru un jūru. Tā, piemēram, Olaines un Ventpils ķīmijas rūpniecība, iespējams, var atstāt negatīvu ietekmi uz cilvēka un citu dzīvo būtnu iedzimtības kodu.

Daudzas rūpnīcas bija PSRS militārā rūpnieciskā kompleksa sastāvdaļa un kļuva neizmantojamas pēc PSRS sabrukuma.

Tādējādi rūpniecība darbojās ar ievestām izejvielām, tur strādāja ievests darbaspēks, gatavo produkciju izveda, Latvijā atstājot piesārņojumu.

Iedzīvotāju skaita pieaugums nozīmēja urbanizāciju. Risinot dzīvokļu problēmu pēc N. Hruščova ieceres, kopš 60. gadiem visā PSRS auga nedrošas un īslaicīgas konstrukcijas daudzdzīvokļu nami. Jaunajos mikrorajonos bieži vien nebija pienācīgas infrastruktūras (veikalu, bērnudārzu utt.). Rīgas pilsētas platība vairākkārt palielinājās, taču padomju vara tā arī nespēja atrisināt dzīvokļu problēmu. Savukārt valdošās šķiras pārstāvjiem cēla uzlabotas konstrukcijas mājas ar papildu ērtībām.

Padomju varas gados cēla arī citus objektus, Rīgā parādījās augstceltnes: TV komplekss Zaķusalā, Preses nams, viesnīca „Latvija” pašreizēja Lauksaimniecības centra ēka. Pie tā laika celtniecības sasniegumiem var pieskaitīt Vanšu tiltu un Salu tiltu.

Lauksaimniecības faktiska sagrāve.

PSRS tautsaimniecības vājā vieta vienmēr bijusi lauksaimniecība. Pirmajos kolhozu pastāvēšanas gados lauku ļaudis bez vietējās varas atļaujas nevarēja atstāt kolhozu. Darba samaksu aprēķināja pēc izstrādes dienu sistēmas, kas deva kolhozniekiem niecīgu samaksu naudā un natūrā (graudos) par visa darba gadu. Lauksaimnieciskās produkcijas apjoms ilgi nerasniedza pirmskara līmeni. N. Hruščova valdīšanas laikos kolhozniekiem gan sāka maksāt algas, kuras ar laiku palielinājās.

Lauksaimniecība Hruščova laikos pieredzēja arī neapdomātu lielu platību apsēšana ar kukurūzu daudz piemērotākā āboliņa vietā, gan dažādas citas kampaņas: mājlopu skaita ierobežošanu un „lieko” atņemšanu, viensētu izskaušanu, palīgsaimniecību te liegšanu, te veidošanu utt..

60. – 80. gados kolhozi un sovhozi regulāri saņēma valsts kapitālieguldījumus un aizdevumus. Saimniecību parādus valstij laiku pa laikam norakstīja. Valsts subsidēja pieaugošo cenu starpību starp produkcijas pašizmaksu un tās tirdzniecības cenām. Taču lauksaimniecība joprojām nīkuļoja, ražības un efektivitātes ziņā (ražā no hektāra, izslaukums no govīm, utt.) arvien vairāk atpaliekot no rietumu valstīm. PSRS mērogā Latvijas lauksaimniecības sasniegumu vidū jāmin ievērojamie ražošanas apjomi uz vienu iedzīvotāju, uzņēmīgāko lauku iedzīvotāju relatīvi augstais dzīves līmenis.

Pirmais kolhozs LPSR Dobeles rajonā kolhozs „Nākotne” (foto R.

Ķipurs 2014)

Deficīts, blats.

PSRS plānveida ekonomikas funkcionēšana radīja dažādas specifiskas problēmas.

Plašumā gāja oficiāli noliegtā inflācija: iedzīvotāju pirktspējas pieaugums ar hronisku un akūtu preču deficītu. Cenu paaugstinājumi situāciju neglāba: 60. gadu sākumā Latvija izjuta maizes, bet 80. gadu sākumā piena un gaļas izstrādājumu deficītu. Laiku pa laikam parādījās dažādu rūpniecības preču – automobiļu detaļu, apģērbu, sadzīves tehnikas – deficīts. Zēla un plauka melnais tirgus, „blatu” jeb personisko kontaktu preču piegādes sistēma.

Pēckara gados ekonomika, protams, attīstījās. Taču plānsaimniecības apstākļos tā attīstījās disproporcionāli: pārmērīgi militarizētu rūpniecību un sirgstošu lauksaimniecību. Rūpniecības attīstībai bija nepieciešamas aizvien jaunas darbarokas no Austrumiem. Ekonomika nespēja nodrošināt pietiekami augstu dzīves līmeni un

normālu apgādi ar precēm. Gan attīstības tempu, gan vispārējā līmeņa ziņā tā arvien vairāk atpalika ne tikai no Rietumu, bet pat no Austrumeiropas valstu ekonomikas. Arvien vairāk ļaužu 80. gadu vidū glābiņu sāka saskatīt pārejā uz tirgus ekonomiku. 1984. gadā A. Vosu nomainīja B. Pugo. Latvijā sākās runas par *cīņu pret korupciju un disciplīnas nostiprināšanu*. Pēc **M. Gorbačova** nākšanas pie varas 1985. gadā sākās pretalkohola kampaņa. Taču tas viss bija cīņa ar sekām, nevis cēloņiem. Atpaliecību ekonomikā un morālu krīzi bija radījuši pati sistēma būtībā. Padomju elite bija sākusi deģenerēties. Šādos apstākļos *pārbūves un atklātuma politika* radīja labvēlīgu augsni latviešu tautas atbrīvošanās kustībai.

Kultūra un izglītība.

- Valda cenzūra.
- Atbalsta padomju varai labvēlīgus un slavinošus darbus.
- Pret savādāk domājošajiem represijas.
- Dominējošās tēmas – padomju dzīve, šķiru cīņa, padomju tautu draudzība.
- Skolās komunistiskās audzināšanas idejas – organizācija.
- Liela nozīme **krievu valodai**.
- PSRS vēstures programma.

Neatkarības kustība – Dziesmotā revolūcija.

Mihails Gorbačovs.

1985. gada 11. martā pēc triju gadu laikā trešā mirušā PSKP ģenerālsekretāra (K. Čerņenko) nāves CK plēnums ievēlēja par savu līderi Mihailu Gorbačovu. Jaunais padomju vadītājs pārstāvēja to spēku intereses, kuri vēlējās modernizēt arvien vairāk atpaliekošo padomju ekonomiku (tajā skaitā militāro rūpniecību), pārvarēt augošo korupciju partijas un padomju nomenklatūrā, tautas masu cinismu un entuziasma trūkumu. 1985. gada aprīlī PSKP Centrālās komitejas plēnumā *M. Gorbačovs pasludināja pārbūves kursu*, kura ietvaros *plānoja pārvarēt stagnāciju padomju sabiedrībā*. Kaut arī Gorbačova ekonomiskās reformas nedeļa pozitīvus rezultātus, Baltijas tautām ļoti nozīmīga bija atklātības un demokratizācijas politika.

1986. gadā atkal aktivizējās 80. gadu pirmajā pusē nežēlīgi vajātā disidentu kustība. Taču tā tolaik vēl nēguva plašu sabiedrības slāņu atbalstu. Kopš 1987. gada sabiedrības aktivitāte izpaudās **Daiņa Ivāna** un A. Snipa aizsāktā kampaņā pret *Daugavpils HES celtniecību*, pret *Rīgas metro būves plāniem*, par grūstošās Valsts bibliotēkas fondu glābšanu. 1986. – 1987. gadā izskanēja pirmās balsis latviešu valodas aizstāvībai.

1987. gada 14. jūnijā – 1941. gada deportāciju gadadienā – cilvēktiesību aizstāvju grupa „Helsinki - 86” organizēja ziedu nolikšanu pie Brīvības pieminekļa. Tā bija gadu desmitiem nepieredzēta pilsoniskās drosmes un nacionālo centienu izpausme, kas bija ārkārtīgi nepatīkama padomju varasvīriem.

Nākamajā demonstrācijā 1987. gada 23. augustā pie Brīvības pieminekļa miliči piekāva un arestēja cilvēkus, bet 18. novembrī demonstrāciju vispār nepieļāva, pieminekli ielencot un bloķējot.

Taču nacionālā kustība vērsās plašumā. „Airītēs” entuziastu grupa sāka atjaunot *Kalpaka piemiņas vietu*. Ne tikai sabiedrībā, bet arī presē sākās diskusijas par vēstures un politikas jautājumiem.

Pieņemās spēkā diskusijas par Rīgas metro un Daugavpils HES.

1987. gada ziedu nolikšana pie Brīvības pieminekļa

Tautas kustības sākums.

Šādos apstākļos arī intelligences virsotnes vairs nevarēja palikt malā. 1988. gada 25. martā Rakstnieku savienība organizēja varas iestāžu atļautu sēru mītiņu Brāļu kapos padomju režīma upuru piemiņai. 1988. gada 1. – 2. jūnijā notika **Rakstnieku savienības paplašinātais plēnums** – faktiski intelligences kongress, kurš izvirzīja plašu politiku un sociālekonomisku programmu. *šo notikumu var novērtēt kā tautas atbrīvošanas masu kustības sākumu.*

Plēnumā runāja par demokratizāciju, Latvijas ekonomisko suverenitāti, Krievijas iedzīvotāju migrācijas pārtraukšanu, rūpniecības reorganizāciju un palīdzību lauksaimniecībai, kā arī par jauniešu karadienesta apstākļiem un par latviešu valodas glābšanu. Parādījās pēc būtības bezjēdzīgais, bet toreiz nepieciešamais lozungs par „suverenitāti PSRS sastāvā”. Daži oratori **uzdrošinājās runāt par Molotova – Ribentropa pakta slepenajiem protokolliem.**

Pretī neatkarībai – šķelšanās Latvijas PSR komunistiskajā partijā

Jau 1988. gada jūnija vidū notika konfrontācija LKP CK plēnumā. Tajā ortodoksālie komunisti pieprasīja sākt represijas, LPSR vadība baidījās tam piekrist. Varas gaitēnos valdīja svārstības.

Pastāvēja divas iespējas: vai nu vērsties ar represijām pret nacionālo kustību, vai arī mēģināt pārņemt kontroli un pašiem uzņemties kustības organizēšanu un vadīšanu. Baltijas komunistu vadība izvēlējās otro ceļu.

Vispirms *atzina latviešu nacionālo simboliku – sarkanbaltsarkano karogu*; neviens vairs nelika šķēršļus demonstrācijām vēsturiskajos piemiņas datumos, pieļāva **LTF dibināšanu.**

1988. gada oktobris kļuva par vēl viena pavērsiena punktu. Izveidojās jauns spēku samērs CK vadībā: VDK ģenerālim, latviešu valodas nepratējam B. Pugo pārceļoties uz Maskavu, par CK pirmo sekretāru kļuva **J. Vagris**, par AP Prezidija priekšsēdētāju **A. Gorbunovs**, par CK sekretāru ideoloģiskajos jautājumos **I. Ķezbers**, par Ministru Padomes priekšsēdētāju **V. E. Bresis**.

Latvijas neatkarības atjaunošana. “Dziesmotā revolūcija”

PSRS 80. gados, pēc Mihaila Gorbačova nākšanas pie varas, sākas pārmaiņas iekšpolitikā un uzlabojās attiecības ar Rietumvalstīm. Tiek uzsākta “perestroika” – cīņa pret stagnāciju valsts ekonomikā un “glasnostj” – diskusijas par komunisma idejām un to kritika. Tiek dibinātas sabiedriskas organizācijas, vārda brīvības sākums, vēstures faktu celšana dienas gaismā un tautas masu aktivitātes noved pie PSRS sabrukuma un Latvijas valsts neatkarības atgūšanas.

Notikumi 1986. – 1991.

gadi	notikumi
1986	Tiek nodibināta organizācija “ Helsinki 86 ”, kas pieprasa veikt reformas, ievērot pilsoņu tiesības un brīvības, organizē ziedu nolikšanu pie Brīvības pieminekļa.
1987.	• Organizācija – cilvēktiesību aizstāvju grupa “Helsinki 86” organizē ziedu nolikšanu pie Brīvības pieminekļa 14. jūnijā, tā pieminot deportācijas upurus. • Sākas tautas atmoda. • Tiek nodibināts Vides Aizsardzības Klubs (VAK). • VAK cīnās pret Daugavpils HES celtniecību, par Slokas celulozes un papīrfabrikas slēgšanu, pret Rīgas metro.
1988.	• 1. – 2. jūnijā notiek Rakstnieku savienības valdes paplašinātais plēnums. • Jūlijā tiek nodibināta Latvijas Nacionālās neatkarības kustība (LNNK), kurā darbojās E. Berklavs. • 7. - 8. oktobrī tiek nodibināta Latvijas Tautas fronte, kuras priekšsēdētājs ir Dainis Ivēns.
1989.	• 23. augustā notiek Baltijas valstu akcija “Baltijas ceļš”. • 18. novembris Rīgā Daugavmalā notiek manifestācija “Par neatkarīgu Latviju”, kurā piedalās ap pus miljons dalībnieku • Rudenī notiek šķelšanās Latvijas komunistiskajā partijā: LKP – vada Alfrēds Rubiks, Latvijas Demokrātiskā darba partija – (LDDP) Anatolijs Gorbunovs.
1990.	• 18. marts notiek LPSR Augstākās padomes vēlēšanas, kurās uzvar LTF un LNNK piekritēji. • Tiek atjaunota Latvijas republikas himna, karogs, ģērbonis un latviešu valoda kā valsts valoda. • 4. maijā Augstākā Padome pieņem Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu.
1991.	• janvāris – barikāžu dienas Rīgā. Barikādes Vecrīgā. • 3. marts Latvijas iedzīvotāju aptauja, kurā lielākā daļa nobalso par neatkarīgu un demokrātisku Latviju. • 19. – 21.augusts – PSRS puča laikā Maskavā, A. Rubika vadībā notiek mēģinājums gāzt Latvijas valdību. • 21. augustā tiek atjaunota Latvijas republikas neatkarība.

Tautas frontes posms.

Latvijas Tautas fronte (LTF)

1988. gada 7. oktobra tautas manifestācija Mežaparkā un LTF pirmā kongresa tiešās translācijas televīzijā (8. un 9. oktobrī) deva jaunu stimulu tautas kustībai. *Vairāk nekā 200 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju iestājās LTF*. Drosmīgās runas tiešajā ēterā izraisīja entuziasma un cerību vilni. Liela nozīme bija ne tikai politiskās suverenitātes un nacionālās pastāvības prasībām, bet arī pārliecībai par gaidāmo dzīves līmeņa uzlabošanos, atbrīvojoties no PSRS ekonomiskās ekspluatācijas. Par pirmo **LTF priekšsēdētāju ievēlēja Daini Īvānu**. Citu populārāko tautas garīgo līderu vidū var minēt dzejnieku Jāni Peteru, žurnālistu Edvīnu Inkēnu, mācītāju Juri Rubeni, mākslinieci Džemmu Skulmi, filozofu Pēteri Laķi.

Pēc LTF kongresa sākās jauns posms – tautas atbrīvošanās kustības kulminācijas laiks, kurš *vainagojās ar 1990. gada 4. maija Deklarāciju*. Šim periodam raksturīga neparasta garīgā aktivitāte – mītiņi, parakstu vākšana, nepieredzēti laikrakstu metieni, vecās ideoloģijas atkāpšanās un sabiedriskās domas radikalizācija.

Tas bija arī reliģiskās atdzimšanas, latviešu tautas vienotības izjūtas laiks, lielu un gaišu cerību laiks.

Baltijas ceļš 1989. gada 23.

augusts

Reakcijas manevri.

Politiskajā ziņā neatkarības kustības periods raksturīgs ar aizvien pieaugošu konfrontāciju starp LTF – tautas kustības flagmani, no vienas puses, un reakcionāriem spēkiem – LKP impēriski noskaņoto vairākumu, aiz kura stāvēja reakcionārie spēki Maskavā, kā arī militārajām un specdienestu struktūrām – no otras.

LKP CK vadība, balansējot starp abiem pretpoliem, atkāpās LTF pieaugošo prasību taktikas priekšā. Bija laiks, kad katru CK plēnumu gaidīja kā iespējamo partijas apvērsuma brīdi, pēc kura sekotu represijas un vecās kārtības restaurēšana.

Šādi reakcijas posmi šad un tad arī iestājās, piemēram, *LPSR darbaļaužu internacionālās frontes izveidošana 1989. gada janvārī*, aktieru piketa pie LKP CK ēkas izklīdināšana un „preses savaldīšanas” mēģinājumi 1989. gada martā un aprīlī (PSRS mērogā slaktiņš Tbilisi).

Reakcijas uzbrukuma gadījumos LTF vienmēr reaģēja ar pretpasākumiem – grandioziem masu mītiņiem, protesta paziņojumiem, šad un tad arī piekāpās. Pēc pasaulē vēl nepieredzētās *23. augusta akcijas „Baltijas ceļš” – dzīvās ķēdes cauri trim valstīm* – PSKP CK par Baltiju bija nobažījusies ne pa jokam un nāca klajā ar 1989. gada 26. augusta paziņojumu, nosodot „nacionālistisko histēriju” šajās valstīs.

LTF vēlēšanu kampaņa.

Arvien lielāku nozīmi šī posma politiskajā dzīvē ieguva PSRS beidzot atļautās brīvās un tiešās vēlēšanas. 1989. gada pavasarī LTF un tās atbalstītie spēki pārliecinoši

uzvarēja PSRS Tautas deputātu vēlēšanās. Impērijas piekritēji ieguva tikai dažus no Latvijas atvēlētajiem 40 deputātu mandātiem.

PSRS Tautas deputātu kongress ar tā 2250 deputātiem atstāja nomācošu iespaidu uz Latvijas tautu. Vairākums nevēlējās uzklaut ievērojamo cilvēktiesību aizstāvi akademiķi A. Saharovu, absolūti neizprata Baltijas centienus, parādīja nekompetenci un kultūras trūkumu visās jomās. Kļuva skaidrs, ka „no Maskavas tribīnes” Latvija nekādu suverenitāti iegūt nevarēs.

Taktikas maiņa.

1989. gada 31. maijā tie LTF vadītāji, kas nebija ievēlēti par PSRS Tautas deputātiem, nāca klajā ar *Aicinājumu – panākt Latvijas neatkarību pilnā apjomā*. Autori ieteica vairākus neatkarības sasniegšanas ceļus, to vidū piedāvājot panākt uzvaru nākamajās Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanās. Te jāatceras, ka latviešu tautas cīņa par neatkarību norisinājās vispārējās komunisma krīzes apstākļos. *1989. gadā cits pēc cita sabruka komunistiskie režīmi Austrumvācijā un Čehoslovākijā, Polijā un Ungārijā, Bulgārijā un Rumānijā*. Tautas atbrīvošanās kustības kļuva par tautas domu un centienu izteicējām Lietuvā un Igaunijā.

LTF II kongress 1989. gada oktobrī pasludināja par savu mērķi Latvijas neatkarības atjaunošanu. 1989. gada decembrī un sekojošās balsošanās LTF uzvarēja vietējo padomju vēlēšanās. Neatkarības pretinieki iekaroja stabilu vairākumu tikai Daugavpils un Rēzeknes pilsētās un Rīgas Ļeņingradas rajona padomē. Vairākums LTF piekritēju Rīgas pilsētas padomē (61:59) gāza toreiz tautas ienīsto izpildkomitejas priekšsēdētāju **A. Rubiku**.

Notikušās vēlēšanas pierādīja ne tikai neatkarības piekritēju lielāku aktivitāti, bet arī to, ka *daļa nelatviešu stingri atbalsta LTF un tās sludināto Latvijas neatkarību*.

Reformas.

LTF spiediena rezultātā 1989. gada februārī Ministru Padome pieņēma lēmumu par nepamatotās migrācijas pārtraukšanu. Pavasarī Latvijā ieviesa laika skaitīšanu atbilstoši tās ģeogrāfiskajai laika joslai.

Maijā augstākā Padome pieņēma „Valodu likumu”, kas garantēja latviešu valodas aizsardzību Latvijā. Jūnijā beigās pieņēma deklarāciju par Latvijas suverenitāti un likumu par ekonomisko patstāvību.

PSRS prezidents M. Gorbačovs savukārt uzskatīja, ka reālās ekonomiskās grūtības piespiedis baltiešus iekļauties viņa iecerētajā „atjaunotajā federācijā”.

Tikmēr Latvijas valdība izveidoja no Maskavas neatkarīgu prokuratūru un, panākot kompromisu ar PSRS Iekšlietu ministriju, iecēla neatkarības piekritēju, ilggadēju milicijas darbinieku un profesionāli A. Vazni par Latvijas iekšlietu ministru – tā, lai nesašķeltu miliciju Maskavas un Rīgas piekritējos. Diemžēl padomju specdienesti spēja pakļaut savai kontrolei Rīgas sevišķo uzdevumu milicijas vienību (**OMON**) un turpmāk *izmantoja to kā destabilizējošu faktoru*.

Ekonomiskajā ziņā preču deficīts ieilga, un valdība risināja sarunas ar Maskavas centrālo valdību un atsevišķiem resoriem par ekonomiskās sadarbības iespējām.

Jautājums par ekonomiskajām reformām saasinājās visā PSRS teritorijā.

Barikādes.

1990. gada rudenī reakcijas spēki visā PSRS teritorijā pārgāja uzbrukumā. Tika noraidīta G. Javlinska „500 dienu” ekonomisko reformu programma, atcelts no amata mērenais PSRS Iekšlietu ministrs V. Bakatins, tad, brīdinot par diktatūras tuvošanos, atkāpās ārlietu ministrs E. Ševarnadze.

1991. gada janvārī OMON kaujinieki ieņēma Preses namu Rīgā un Viļņā. Baltijā iesūtīja desantniekus ar mērķi „nodrošināt iesaukumu karadienestā”.

13. janvārī, ieņemot telecentru Viļņā, padomju militāristi nogalināja 13 cilvēkus, 20. janvārī Rīgas OMON ieņēma LR Iekšlietu ministriju, arī nogalinot vairākus cilvēkus. Visu šo akciju mērķis bija destabilizēt situāciju, sagatavot t.s. prezidenta pārvaldes, faktiski militāras diktatūras ieviešanu vietējo marionešu aizsegā. Šajā brīdī iestājās tautas brīvības cīņas kulminācijas punkts – Latvijas ļaudis devās uz janvāra barikādēm. Tie dežūrēja uz steigā improvizētiem betona bloku un smagās tehnikas izveidotiem nocietinājumiem ap stratēģiski svarīgākajām vietām un objektiem.

Barikāžu periods beidzās ar trausla līdzsvara izveidošanos – Baltijas valstu valdības palika pie varas, bet PSRS okupācijas spēki paturēja ieņemtos objektus.

Apvērsuma mēģinājums.

1991. gada 19. augustā astoņi padomju līderi (tostarp arī B.Pugo), apvienojusies Valsts ārkārtējā stāvokļa komitejā – VĀSK -, pasludināja M. Gorbačovu par slimu, izolējot viņu Krimas vasarnīcā, un izsludināja karastāvokli. Baltijā viņu plāni tika realizēti visveiksmīgāk. Desantnieki un OMON ieņēma TV un radio un nodibināja kontroli pār tiem.

Taču kopumā VĀSK situāciju PSRS nekontrolēja, nespēja neitralizēt prezidentu B. Jeļcinu un pat Baltijā neuzdrošinājās pārtraukt valdību un parlamentu darbu.

Rezultātā apvērsuma mēģinājums sabruka trīs dienu laikā (B.Pugo aresta brīdī nošāvās).

1991. gada augusta *pučs* paātrināja PSRS galu.

Neatkarības pasludināšana.

21. augustā plkst. 13.10 LR Augstākā Padome paziņoja, ka 1990. gada 4. maijā noteiktais pārejas posms ir beidzies, un atjaunoja **Latvijas neatkarību pilnā apjomā**.

Latvijas kaimiņi – Lietuva un Igaunija – atzina Latvijas neatkarību jau 22. augustā.

Islande – 23. augustā. 24. augustā Latvijas neatkarību atzina Dānija un Somija, kā arī B. Jeļcins Krievijas vārdā.

Tad sekoja Eiropas kopienas valstu (26. augustā), ASV (2. septembrī) un visbeidzot PSRS valsts padomes (6. septembrī) lēmums par Baltijas neatkarības atzīšanu.

Latvijas Valsts uzdevums tagad bija stiprināt ekonomisko neatkarību un veidot neatkarīgas valsts politisko sistēmu. Iestājās pārejas periods uz demokrātiju un modernu sociālu tirgus ekonomiku.

Latvijas republika pēc 1991. gada.

Notiek pārkārtojumi **valsts iekšpolitikā**:

- tiek atjaunota valsts pārvalde – Saeima, valsts prezidenta amats, valdība, tiesu sistēma, bruņotie spēki.
- 1992. gada 1. februārī – PSRS un Latvijas republikas valsts delegāciju līmenī panāk vienošanos par Krievijas karaspēka izvešanas uzsākšanu. Tā sākas 1992. gada 19. martā.
- Tiek izvesta Krievijas armija: līdz 1994. gada 31. augustam izved karaspēku, 1995. gadā tiek uzspriecināts jaunais Skrundas lokators, 1998. gadā beidz darbību Skrundas lokatora komplekss.
- Tiek slēgti robežlīgumi ar kaimiņvalstīm.
- Tiek atjaunota daudzpartiju sistēma.
- Uzsāk pilsoņu naturalizācijas procesu.

- 1991. gada 13. novembrī pieņem likumu par Aizsardzības ministrijas izveidošanu.

Ekonomika. Pāreja uz tirgus ekonomiku: notiek denacionalizācija un privatizācija.

Latvijas valsts sāk **sadarbību ar starptautiskajām organizācijām:**

- 1991. gada 18. septembrī Latvija kļūst par ANO pilntiesīgo locekli.
- 1991. gada 11. septembrī Latvija iestājas Eiropas drošības un sadarbības apspriedē (EDSA), tagad EDSO – Eiropas Drošības un sadarbības organizācija.
- 1993. gadā Latvija iestājas NATO programmā “Partnerattiecības mieram”. Latvija izsaka vēlmi iestāties NATO un Eiropas Savienībā.
- 1995. gada 10. februārī Latvija tiek uzņemta Eiropas Padomē.
- 1995. gada jūnijā Latvija kļūst par Eiropas Savienības asociēto locekli.
- 1999. Latvija tiek uzaicināta sākt iestāšanās sarunas ar Eiropas Savienību.
- 2004. gada 29. martā Latvija tiek uzņemta NATO
- 2004. gada 1. maijā Latvija tiek uzņemta Eiropas Savienībā.
- 2006. gada novembris Rīgā notiek NATO valstu vadītāju tikšanās “Rīgas samits”.

Vēstures personas

Nikita Hruščovs – PSRS vadītājs 1953. – 1964. gados, kurš apturēja nacionālkomunistu darbību Latvijā. Viņa valdīšanas laikā pasaule bija vistuvāk atomkara draudu realizācijai.

Leonīds Brežņevs – PSRS vadītājs 1964. – 1982., viņa valdīšanas laiks saistīts ar stagnācijas periodu PSRS.

Jānis Kalnberziņš, Jānis Pelše, Augusts Voss un Boriss Pugo – Latvijas Komunistiskās partijas vadītāji padomju okupācijas laikā pēc otrā pasaules kara.

Gunārs Astra – latviešu disidents padomju okupācijas laikā.

Eduards Berklavs – viens no pazīstamākajiem nacionālkomunistiem.

Mihails Gorbačovs – PSRS vadītājs 1985. – 1991. gados.

Boriss Jeļcins – Krievijas prezidents 1991. – 1999. veicināja Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu.

Anatolijs Gorbunovs – LKP CK sekretārs, vēlāk Latvijas Republikas Augstākās padomes un 5. saeimas priekšsēdētājs.

Ivars Godmanis – Latvijas republikas Ministru padomes priekšsēdētājs.

Dainis Īvāns – žurnālists, LTF vadītājs./

Alfreds Rubiks – LKP CK 1. sekretārs, darbojās pret LR dibināšanas procesiem.

LR valsts prezidenti pēc 1991. gada.

Guntis Ulmanis 1993. – 1999.

Vaira Vīķe Freiberga 1999. – 2007.

Valdis Zatlers 2007. - 2011.

Andris Bērziņš 2011. - 2015.

Raimonds Vējonis 2015. - 20..

Ministru prezidenti hronoloģiskā secībā:

Ivars Godmanis

Valdis Birkavs
Māris Gailis
Andris Šķēle
Guntars Krasts
Vilis Kristopāns
Andris Šķēle
Andris Bērziņš
Einārs Repše
Indulis Emsis
Aigars Kalvītis
Laimdota Straujuma
Māris Kučinskis

Saeimas pēc 1991.:

- 5. saeima 1993. – 1995.
- 6. saeima 1995. – 1998.
- 7. saeima 1998. – 2002.
- 8. saeima 2002. – 2006.
- 9. saeima 2006. - 2010.
- 10. saeima 2010. - 2011.
- 11. saeima 2011. - 2014.
- 12. saeima 2014. - līdz šim (2018)

Saīsinājumi, kurus lieto vēsturē un politikā.

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija.
ES – Eiropas Savienība.
LR – Latvijas Republika.
LSDSP – Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku partija.
LKP – Latvijas Komunistiskā partija.
LKP CK – Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā komiteja.
LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika.
LSD – Latvijas Sociāldemokrāti.
NATO – Ziemeļatlantijas līguma organizācija.
PSKP – Padomju Savienības Komunistiskā partija.
PSKP CK – Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālā komiteja.
PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība.
VK(b)P – Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija.
ZS – Zemnieku savienība.

Ekonomiskās reformas. Brīvās cenas un tirgus šoks.

Jau 1991. gadā valdība veica daļēju cenu paaugstināšanu. 1991. gada decembrī noteica brīvas cenas. Sākumā tas bija šokējošs trieciens valsts iedzīvotājiem. Valdība uzskatīja, ka cenu atbrīvošana ļaus apzināties patieso stāvokli tautsaimniecībā un pāriet uz tirgus ekonomiku, kā arī likvidēt preču deficītu.

Inflācija.

Cenu atbrīvošanas rezultātā ietaupītos līdzekļus solīja pielikt algām, pensijām un stipendijām, taču faktiski šis pielikums cenu pieaugumu nekompensēja. Valstī sākās

spēcīga inflācija. 1992. gada maijā apgrozībā ieviesa **Latvijas rubli**, kurš sākumā bija līdzvērtīgs Krievijas rublim, taču vēlāk, augot inflācijai Krievijā, kļuva daudz vērtīgāks. 1993. gadā apgrozībā atkal ieviesa nacionālo valūtu **latu**, kura vērtība līdz pat 1995. gada vidum auga attiecībā pret ārvalstu valūtu, vienlaikus zaudējot pirkspēju inflācijas dēļ.

Iedzīvotāju zemā pirkspēja noveda pie milzīgas nepārdotu preču masas uzkrāšanās.

Ļoti izdevīgi kļuva eksportēt izejvielas: Latvija kļuva par ievērojamu Krievijas kurināmā un izejvielu reeksporta centru.

Zemes reforma.

Rūpnieciskā un lauksaimnieciskā ražošana samazināja savus apjomus. Valdība uzsāka zemes reformu, kuras gaitā *zemi atdeva tās likumīgajiem īpašniekiem*. Šī kursa mērķis bija kolhozu un sovhozu nomaiņa ar potenciāli efektīvākām zemnieku saimniecībām. Taču pēdējām nebija tehnikas, līdzekļu, par ko to iegādāties, ražošana nebija rentabla.

Iekšpolitiskie procesi.

Svarīgi procesi norisinājās valsts iekšpolitikā. LTF, izpildījusi savu vēsturisko uzdevumu – valsts neatkarības iekarošanu -, zaudēja savu nozīmi. Tā kā Augstāko Padomi vajadzēja nomainīt pēc partiju sarakstiem ievēlamai Saeimai, pakāpeniski veidojās politiskas partijas un grupējumi.

To noformēšanās un dalība 5. Saeimas vēlēšanās tomēr vēl nenozīmē, ka partiju sistēmas veidošanās Latvijā beigusies.

Svarīgs iekšpolitiskās dzīves jautājums 1991. – 1993. gadā bija jautājums par Latvijas pilsoņiem.

Augstākā Padome noteica, ka pilsoņu lokā ietilps un vēlēšanās piedalīsies līdz 1940. gadam bijušie Latvijas pilsoņi un viņu tiešie pēcnācēji, atstājot pārējo iedzīvotāju pilsonības problēmu Saeimas izlemšanai.

Piektā Saeima.

Partiju sacensība un Saeimas vēlēšanas.

1993. gada 5. – 6. jūnijā notika Saeimas vēlēšanas. Saeimai bija jāpabeidz valstiskuma un Satversmē noteiktās valsts iekārtas atjaunošana: jāievēl Valsts prezidents, jāizveido Ministru kabinets utt. Lai izvairītos no parlamenta sadrumstalotības, noteica, ka partijai, lai iekļūtu parlamentā, jāsavāc ne mazāk kā 5% balsu.

Valdības izveidošana. Pirmie lēmumi un likumi.

Vēlēšanās uzvarējušās partijas „Latvijas ceļš” un Zemnieku savienība izveidoja koalīciju. Pēdējai izdevās panākt sava kandidāta G. Ulmaņa ievēlēšanu Valsts prezidenta amatā. Valdību vadīja V. Birkavs. Pēc LZS izstāšanās no koalīcijas ar LC pie varas nāca M. Gaiļa vadītā LC un tautsaimnieku politiskās apvienības koalīcija. Politiskie procesi šajā laikā bijuši vētrāni. Pēc dedzīgiem strīdiem 1994. gadā pieņemts *Pilsonības likums, kas paredz okupācijas laikā iebrāukušo iedzīvotāju pakāpenisku naturalizāciju un integrāciju*.

LC valdību laikā no Latvijas izvests (1994.g. 31.augustā) *Krievijas karaspēks*, uz laiku saglabājot tikai militāru objektu Skrundā.

Šajā posmā izveidota pašvaldību sistēma, pieņemti likumi par ierēdniecību, turpinās zemes reforma. Kopš 1994. gada novembra valstī atkal tiek piešķirts atjaunotais pirmskara apbalvojums – **Triju Zvaigžņu ordenis**. To saņēmuši daudzi Latvijas sabiedriskie un kultūras darbinieki, ārvalstu valstsvīri un diplomāti.

Ekonomiskās neveiksmes.

LC ekonomiskā filozofija balstījās uz priekšstatiem par iespēju brīvību, par iespējami mazāku valsts regulāciju, minimālu inflāciju, valsts īpašuma privatizāciju.

„Ceļinieku” stratēģi centās panākt, lai indivīds būtu spiests izrādīt ekonomisku

aktivitāti, nodrošināt savu eksistenci. tomēr valsts „minimālās iejaukšanās” politika bieži noveda pie smagām sekām. Pēc starptautisko ekspertu aplēsēm Latvijas iekšzemes kopprodukts 1994. – 1995. gadā bija aptuveni tikai 54% no 1989. gada līmeņa. Savukārt strādājošo pirktpēja bija ap 50 – 60 % no 1990. gada līmeņa. Lata augstais kurss attiecībā pret ārzemju valūtu un vājā ekonomiskās robežas aizsardzība pārpludināja valsti ar kontrabandas precēm. Iedzīvotāju sociālā noslāņošanās sasniedza kritiskus apmērus. Arī valdības uzsvars uz banku sistēmas, tirdzniecības un tranzīta attīstību, atstājot novārtā ražošanu, nav sevi attaisnojis.

Latvijas ārpolitika pēc valstiskuma atgūšanas.

XX gadsimta 80. – 90. gadi ir unikāls pasaules vēstures periods. Sabrūkot Krievijas impērijai mantinieci PSRS, bojā gājusi lielvalsts, kas gadu simtiem veikusi teritoriālas ekspansijas, - pēdējā koloniālā impērijas pasaulē. Tā bija viena no divām pasaules superlielvalstīm. Arī baltiešu nevardarbīgā cīņa par brīvību ne tikai ļāva atjaunot Baltijas neatkarību, bet arī grāva PSRS totalitāros pamatus. Arī šoreiz, tāpat kā 1918. – 1920. gadā, nav pamata sacīt, ka Latvijas neatkarība būtu tikai nejaušības rezultāts.

Latvijas neatkarīgās valsts diplomātija veica garu ceļu – no Baltijas tautu kustību pārstāvju domu apmaiņas par neatkarības izcīnīšanu līdz Latvijas svinīgai starptautiskai atzīšanai un uzņemšanai starptautiskās organizācijās. Mūsdienās Latvija ir pilntiesīga dalībvalsts Apvienoto Nāciju Organizācijā (1991. gada 17. septembris), Eiropas drošības un sadarbības organizācija (1991. gada 11. septembris) un Eiropas Padomē (1995. gada 10. februāris).

Latvijas Republika (1991. – 2018.g.)

Politiskā attīstība.

1991. gada 21. augustā pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas Latvijas politiķiem bija jāsāk risināt ļoti daudzus un dažādus valstiski un ekonomiski svarīgus jautājumus. Viens no tobrīd būtiskiem bija jautājums par valstisko pēctecību – *vai Latvijas Republika ir 20. gadsimta 20 – 30 gadu valsts turpinājums vai pilnīgi jauna valsts.*

Tika uzsvērtā saistība ar pirmskara Latviju, kuras eksistence bija varmācīgi pārtraukta. Šis jautājums bija svarīgs gan iekšpolitiski (vai Augstākai Padomei ir likumīgas tiesības uz likumdošanas varu, jo darbojās Satversme, bet parlamentu pēc tās principiem ievēlēja tikai 1993. gadā), gan ārpolitiski. Ja tika atzīta valstiskā nepārtrauktība, *Latvija varēja izmantot valūtas un zelta rezerves ārzemju bankās, saņemot atpakaļ vēstniecības ēkas vai kompensācijas par tām* utt. Kopumā pasaules valstu nostāja noteica agrākā attieksme pret Baltiju, kas atzina pēctecību.

20. gs. 90. gados sarežģīti veidojās attiecības ar Krieviju, jo Latvija balstījās uz 1920. gada 11. augusta miera līgumu, arī attiecībā uz robežām, bet ņēma vērā 1944. gada teritoriālās izmaiņas. Savukārt Krievija uzskatīja, ka šim līgumam ir tikai vēsturiska nozīme un tas nav saistošs. Viens no strīdīgiem jautājumiem bija 1940. gada vasaras notikumu (okupācija) vērtējums. Tikai 2007. gada pavasarī Latvijas valdības delegācija premjerministra **A. Kalviša** vadībā oficiālā vizītē apmeklēja Maskavu un par vienu no nozīmīgākajiem notikumiem kļuva **Latvijas un Krievijas robežlīguma parakstīšana**. Pēc nopietnām debatēm 2007. gada 17. maijā Saeima līgumu ratificēja. Viens no pirmajiem un valstiski svarīgiem un sarežģītiem lēmumiem bija *pilsonības jautājums*. Latvijā okupācijas gados bija iebraukuši tūkstošiem cittautiešu, no kuriem daļa bija lojāla pret valsti, daļa klaji uzstājās pret Latvijas neatkarību.

1991. gada 15. oktobra likums noteica, ka par pilsoņiem uzskatāmi visi Latvijas iedzīvotāji, kuri bija pilsoņi līdz 1940. gada 17. Jūnijam, un viņu pēcteči, kas ir reģistrējušies, kā arī visi ārvalstīs dzīvojošie pilsoņi – tātad trimdas latvieši. Šis likums atstāja negatīvu ietekmi uz tiem nelatviešiem, kuri bija atbalstījuši neatkarības

centienus, bet tagad jutās atstumti un atsvešinājās no valsts. 1994. gada 22. Jūnijā Pilsonības likuma pirmā redakcija izpelnījās starptautisku kritiku. Labotā redakcija paredzēja tā saukto „logu” sistēmu – katru gadu iespējams naturalizēties noteikta vecuma cilvēkiem. *Naturalizācijas priekšnosacījumi: Latvijā nodzīvoti pieci gadi, legāli ienākumu avoti, latviešu valodas zināšana un uzticības zvērests valstij.* Naturalizācijas process bija lēns, jo nepilsoņi neizrādīja lielu vēlmi iekļauties pilsoņu kopienā.

1998. gada 22. Jūnijā tika apstiprināts jauns **Pilsonības likums**, kurš atcēla „logus”, tātad naturalizēties var jebkurš, ievērojot nosacījumus, turklāt pilsonību piešķīra visiem Latvijā dzīvojošajiem nepilsoņu bērniem. Šo likumu akceptēja tautas nobalsošanā ar 53% pilsoņu atbalstu. Naturalizēto cilvēku skaits katru gadu palielinās: no 1995. gada līdz 2011. gada. Pilsonību naturalizācijas kārtībā ieguvuši 136 897 cilvēki. Īpaši daudz cilvēku par naturalizāciju interesei izrādīja pirms *Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā (ES)*.

Satversme.

Iekšpolitiski aktuāls jautājums bija un ir par valsts pamatlikumu Satversmi. Satversmes darbība pilnībā tika atjaunota 1991. gada 21. augustā, un jau tolaik parlamentārieši sāka darbu pie Satversmes II daļas par personiskajām, pilsoniskajām un sociālajām brīvībām. To apstiprināja *1998. gada rudenī, kad Satversmē iekļāva normu par latviešu valodu kā valsts valodu.* Satversmē vēl ir grozīti vairāki panti, kuri bija novecojuši vai neatbilda mūsdienu prasībām (piemēram, par zvērināto tiesu). Ik pa laikam aktualizējas jautājums par Satversmes grozīšanu, īpaši attiecībā uz Valsts prezidenta funkcijām, ir pat izstrādāti vairāki grozījumu projekti, tomēr konkrēti lēmumi vēl būs jāpieņem.

Saeima.

1993. gada jūnijā notika 5. Saeimas vēlēšanas – pirmās demokrātiskās parlamenta vēlēšanas, pēc kurām pilnīgi droši varam runāt par tiesisku parlamentu. Daudzas politikās partijas un politiskās apvienības nespēja ilgstoši noturēt vēlētajus simpātijas un to darbības laiks ir īss. Latvijā ir plašs politisko partiju spektrs; šo partiju īpatnības: labējā un centra partijām ir līdzīgas ekonomiskās un sociālās atšķirības nostādes, atšķirīga nostāja nacionālajā jautājumā, bet vairākas kreisās partijas orientētas uz tā sauktajiem krievvalodīgajiem vēlētajiem un ir par ciešāku sadarbību ar Krieviju. Pēdējā laikā vērojama tendence līdzīgi domājošajām politiskajām partijām apvienoties, veidojot jaunus politiskos spēkus un partiju apvienības, tomēr priekšvēlēšanu solījumu nepildīšana un spēcīgu līderu trūkums mazina sabiedrības uzticību likumdevējiem. Saeimas atbilstoši savai kompetencei ir ievēlējušas Valsts prezidentus: **Gunti Ulmani** (1993 - 1999), **Vairu Vīķi - Freibergu** (1999 - 2007), **Valdi Zatleru** (2007 - 2011). **Andri Bērziņu** (2011 - 2015). No ievēlētajiem Valsts prezidentiem īpašu autoritāti un atpazīstamību gan Latvijā, gan ārpus mūsu valsts robežām ieguva V. Vīķe - Freiberga.

Tā kā parlamentā nevienai no partijām nav izdevies iegūt absolūto vairākumu, veidojās koalīciju valdības, kuru darbību apgrūtinā dažādi viedokļi ekonomiskajos, sociālajos un nacionālajos jautājumos, kā arī politiķu savstarpējās antipātijas. No 1993. - 2012. gadam ir strādājušas 17 valdības. Trīs reizes valdības valdīšana tika uzticēta bezpartijiskajam Andrim Šķēlem (1995 - 1997, 1999 - 2000), divas reizes Aigaram Kalvītim (2004 - 2007) un Ivaram Godmanim (1990 - 1993, 2007 - 2009). No 2009 gada līdz 2014 gadam trīs reizes ministru prezidenta pienākumus uzticēja Vienotības pārstāvis **Valdis Dombrovskis**. No 2014 gada janvāra Ministru prezidente ir **Laimdota Straujuma**.

Likumdošana.

Likumdevēju darbs ir sarežģīts, jo visiem likumiem un juridiskajām normām ir jābūt Satversmei un modernās sabiedrības prasībām, tāpēc 20. gs. 90 gadu sākumā bija jāizlemj, kuri likumi jāpieņem ātrāk, bet kurus var uz laiku pielāgot. Likumu nesaskaņotība, to neesamība un likumdevēju pieredzes trūkums nereti kavēja politiskās un saimnieciskās pārmaiņas. Valstī bija jāpārveido tiesu iekārta, prokuratūra. Tika ieviestas zvērināto advokātu un notāru institūcijas, kopš 1996. gada darbojas **Satversmes tiesa**. Latvijas sabiedrība aizvien aktīvāk iesaistās tiesiskuma stiprināšanā, par ko liecina Satversmes tiesā saņemto iesniegumu daudzums - 2010. gadā no 335 izskatīšanā nodotajiem iesniegumiem, ierosinātas 75 lietas. 21. Gadsimta sākumā likumdevējiem bija jāpieņem vēl viens izaicinājums - jāpārskata mūsu valsts likumi, lai tie atbilstu **Eiropas Savienības prasībām, kurā Latvija iestājās 2004. gada 30. aprīlī.**

Krīze.

20. gadsimta 90. gadu sākumā bija vērojama aktīva pilsoņu politiskā darbība, savukārt jau 90. gadu beigās, risinot savas ekonomiskās un sociālās problēmas, sabiedrība bija zaudējusi uzticību politiskajai elitei un kļuvusi pasīvāka. 90. gados savu darbību aktivizēja dažādas nevalstiskas organizācijas, kuras sniedza palīdzību Latvijas iedzīvotājiem. Sabiedrībā veidojās nelielas organizācijas un interešu grupas, kuras aicināja cilvēkus aktīvāk iesaistīties sabiedriskajos procesos (pensionāru, skolotāju, mediķu, piketi un streiki). **2008. gada finanšu un ekonomiskā krīze**, valdības īstenotie taupības pasākumi un iedzīvotāju neapmierinātība ar politiskās elites darbību mobilizēja sabiedrību aktīvai savas pozīcijas paušanai, diemžēl ne tikai vārdos, bet arī darbos, piemēram, *2009. gada 13. Janvāra mītina* pāraugšana grautiņos Vecrīgā.

Latvijas Republika pēc 1991. gada.

Notiek pārkārtojumi **valsts iekšpolitikā:**

- tiek atjaunota valsts pārvalde – Saeima, valsts prezidenta amats, valdība, tiesu sistēma, bruņotie spēki.
- 1992. gada 1. februārī – PSRS un Latvijas Republikas valsts delegāciju līmenī panāk vienošanos par Krievijas karaspēka izvešanas uzsākšanu. Tā sākas 1992. gada 19. martā.
- Tiek izvesta Krievijas armija: līdz 1994. gada 31. augustam izved karaspēku, 1995. gadā tiek uzspriecināts jaunais Skrundas lokators, 1998. gadā beidz darbību Skrundas lokatora komplekss.

Ekonomika. Pāreja uz tirgus ekonomiku: notiek denacionalizācija un privatizācija.

Latvijas valsts sāk **sadarbību ar starptautiskajām organizācijām:**

- 1991. gada 18. septembrī Latvija kļūst par ANO pilntiesīgo locekli.
- 1991. gada 11. septembrī Latvija iestājas Eiropas drošības un sadarbības apspriedē (EDSA), tagad EDSO – Eiropas Drošības un sadarbības organizācija.
- 1993. gadā Latvija iestājas NATO programmā “Partnerattiecības mieram”. Latvija izsaka vēlmi iestāties NATO un Eiropas Savienībā.
- 1995. gada 10. februārī Latvija tiek uzņemta Eiropas Padomē.
- 1995. gada jūnijā Latvija kļūst par Eiropas Savienības asociēto locekli.
- 1999. Latvija tiek uzaicināta sākt iestāšanās sarunas ar Eiropas Savienību.
- 2004. gada 29. martā Latvija tiek uzņemta NATO
- 2004. gada 1. maijā Latvija tiek uzņemta Eiropas Savienībā.
- 2006. gada novembris Rīgā notiek NATO valstu vadītāju tikšanās “Rīgas samits”.

- 2014.gada 1. janvārī Latvijā tiek ieviests Euro.

Izmantotā literatūra un avoti:

J. Taurēns Latvijas vēstures pamatjautājumi. Valsts konstitucionālie principi, Rīga. Naturalizācijas pārvalde. - 1996. - 238.lpp.

G. Kurlovičs, A. Tomašūns „Latvijas vēsture vidusskolai II”, Zvaigzne ABC, 2000.

G. Kurlovičs, A. Tomašūns "Latvijas vēsture vidusskolai", Zvaigzne ABC, 1999.

"Pasaules vēsture vidusskolām", autoru kolektīvs, Apgāds Zvaigzne ABC, 2001.

J. Freibergs "Jaunāko laiku vēsture 20. gadsimts", Zvaigzne ABC, 2001.